

67. महाराष्ट्रातील मराठा आरक्षण मागणी आणि वास्तविकता

डॉ लक्ष्मण भिमराव डोंगरे

प्रोफेसर व राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

हुतात्मा जयवंतराव पा. कॉलेज

हिमायतनगर जि. नांदेड

जाधव संतोष दत्तराम

संशोधक विद्यार्थी

पीपल्स कॉलेज नांदेड

महाराष्ट्र राज्यामध्ये गेल्या काही दशकापासून मराठा आरक्षण हा प्रश्न मोठ्या प्रमाणावर चर्चिला जात आहे मराठा समाजाच्या आरक्षण मागणी संदर्भात चर्चा करत असताना प्रस्तुत शोधप्रबंधाच्या माध्यमातून महाराष्ट्रातील मराठा आरक्षणाची मागणी आणि मराठा समाजामधील असणारे समाज गैरसमज आणि खऱ्या अर्थाने समाजाचे आरक्षणाप्रती असलेली वास्तविकता हे या प्रबंधाच्या माध्यमातून स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न केला गेलेला आहे या बाबतीत मराठ्यांचा पूर्वइतिहास पाहिला तर असे दिसते की भारतातील पहिला इतर मागासवर्गीय आयोग म्हणजे 1953 चा काकासाहेब कालेलकर आयोग होय या आयोगाचे काम इतर मागासवर्गीयांच्या जाती निश्चित करणे व त्यांच्या उन्नतीसाठी सूचना करणे तसेच या आयोगापूर्वी देखील ब्रिटिश राजवटीमध्ये आठ आयोग जाती निश्चिती बाबत माहिती गोळा करण्यासाठी मांडले गेलेले होते. त्यांनी जो निष्कर्ष काढलेला असा होता की शूद्रवर्णाचे लोक म्हणजे ब्राह्मणेतर लोक व शेतीवर उपजीविका करणारे लोक यांचा समावेश मागासवर्गात करावा कालेलकर समितीने याच निकषावर एकूण 2399 जाती निश्चित केल्या यामध्ये मराठा समाजाचा उल्लेख केलेल्यांची दिसते परंतु अहवाल लागू करण्यात आलेला नाही पुढे 1978 मध्ये मंडल आयोगाची स्थापना करण्यात आली या आयोगाने 3743 एवढ्या जाती निश्चित केल्या म्हणजेच कालेलकर समिती पेक्षा आणखी जास्त 1344 जाती यामध्ये सामील झाल्या परंतु मुळात शेतीवर उपजीविका करणाऱ्या मराठा समाजाला यामधून वगळण्यात आले

तर दुसरीकडे देशभरामध्ये मराठा समाजासारखेच जीवन जगणारे जाट कुमी आहेरी
 यादव रेड्डी गौडा नायर अशा समाजाचा समावेश केला गेलेला आहे महाराष्ट्रातील
 माळी कुणबी धनगर वंजारि तेली यांचाही समावेश मंडल आयोगाकडून करण्यात
 आलेला आहे भारतात आरक्षण संदर्भात इंदिरा सहानी रिपोर्टनुसार 50 ची पर्यादा
 घातलेली आहे पण वर्तमान परिस्थितीमध्ये आपल्या देशात 50 टक्के व अधिक
 प्रमाणात आरक्षण देणारे राज्य मोठ्या प्रमाणावर आहेत केरळ 72 टक्के कर्नाटक
 69टक्के आंध्रप्रदेश 65 टक्के राजस्थान देखील 65 टक्के तर महाराष्ट्र मध्ये 52
 टक्के आरक्षण देण्यात आलेला आहे जून 2004 मध्ये महाराष्ट्र सरकारच्या जीआर
 83 व्या घटनादुरुस्तीद्वारे मराठा कुणबी व कुणबी-मराठा यांना आरक्षणाचा लाभ
 मिळावा असे स्पष्ट केले गेले पण आजही मराठा समाजाला आरक्षणाचा लाभ
 भेटलेला नाही प्रसिद्ध समाज सुधारक महात्मा ज्योतिराव फुले राजश्री शाहू महाराज
 डॉ. बी.आर. आंबेडकर यांनी महाराष्ट्रामध्ये समाजातील उपेक्षित समाजावर हा
 अन्याय आहे असे या आरक्षणाच्या समर्थकांना वाटते मराठा समाजाची आर्थिक व
 शैक्षणिक बाजू लक्षात घेतले तर अशी दिसते की मराठा समाजातील 80 टक्के
 तरुण हे दहावी नंतर शिक्षण सोडून देतात कारण त्यांचे आर्थिक परिस्थिती बिकट
 असते कुठल्याही शैक्षणिक सोयी सुविधा सवलती नसल्यामुळे तो समाज शैक्षणिक
 व्यवस्थेपासून दूर गेलेला आहे मराठा समाजाचे 80 टक्के लोक शेतीवर उपजीविका
 करतात आज मोठ्या प्रमाणात शेतीचे तुकडीकरण झालेले आहे शेती हे निसर्गावर
 अवलंबून असल्यामुळे नापीकी अवर्षण दुष्काळ अशा अनेक संकटांना त्यांना
 सामोरे जावे लागते यामध्ये 70 टक्के लोक हे जीरायती कोरडवाहू शेतीवर
 अवलंबून आहेत अर्थात ते शेतीचे मालक आहेत पण दारिद्रीरिषेखाली जीवन
 जगतात महाराष्ट्रामध्ये आत्महत्या करणाऱ्या शेतकऱ्यांमध्ये 70 टक्के प्रमाण हे
 मराठा समाजातील लोकांची आहे परिणामी आर्थिक दुर्बलतेतून त्यांचा सामाजिक
 स्थरही खालावलेला आहे आजही महाराष्ट्रातील 80 टक्के मराठा तरुण अशिक्षित
 आहेत म्हणून मागास आहे पर्यायाने तो आरक्षणाचा लाभ घेण्यासाठी मोठ्या
 प्रमाणावर मागणी करत आहे शहरी भागात असणारा मराठा हा माथाडी कामगार
 हमाली करणे अशा निवृष्ट दर्जाची कामे करून जीवन जगत आहे आणि आरक्षणाचा
 लाभ समाजातील दुर्बल घटकांना मिळावा असेही शासनाचे धोरण असेल तर
 मराठा समाज या वर्गामध्ये अजूनही सामील होऊ शकला नाही हे दुर्दैव म्हणावे
 लागेल कुणबी मराठा एकच: भारतीय राज्यघटनेमध्ये 380 व्या कलमाद्वारे अशा
 समाजासाठी आरक्षणाची तरतूद करण्यात आलेली आहे की जे आपल्या जातीच्या
 समाजाच्या आर्थिक व शैक्षणिक स्थिती मागास आहे अशा समाजासाठी आरक्षणाची

तरतूद घटनेमध्ये केली गेलेली आहे आणि मराठा समाजाची स्थिती जर पाहिली तर
 ही भागास जाती सारखीच आहे महात्मा ज्योतिराव फुले यांनी समाजामध्ये समता
 प्रस्थापित करण्यासाठी सर्वप्रथम आरक्षणाची संकल्पना इंटर कमिशन समोर मांडली
 तसेच राजश्री शाहू महाराजांनी ब्राह्मण काश्य सेनवी पारसी इत्यादींना ओळखून
 सर्व शोषित समाजाला आरक्षणाची तरतूद उपलब्ध करून दिली आणि राजश्री शाहू
 महाराजांमुळेच मराठ्यांसह बहुजन समाज हा मोठ्या प्रमाणामध्ये आर्थिक प्रवाहात
 आला संपूर्ण देशातील बहुजन समाजाची मुळे ही सिंधू संस्कृतीमध्ये आढळून येतात
 आणि सिंधू संस्कृती ही कृषी रचनेवर आधारित होती आणि मराठा समाज
 पूर्वीपासूनच आज पर्यंत व पुढेही तो कुणबी आणि शेतकरी आहे संत तुकाराम
 महाराज राजश्री शाहू महाराज डॉ. पंजाबराव देशमुख सुद्धा गौरवाने स्वतःला
 कुणबी म्हणून घेत होते महात्मा फुलेंनी शिवरायांच्या पोवाडा मध्ये कुणब्याच्या
 राजा र म्हणून त्यांचा उल्लेख केला दिसतो मराठा समाज कुणबी असल्याचे असंख्य
 पुरावे देता येतात मराठा कुणबी या दोन वेगळ्या जाती नसून त्या एकच आहेत
 ब्रिटिश काल 1881 पासून ते 1931 पर्यंतच्या म्हणजे 50 वर्षांच्या गॅजेटमध्ये अनेक
 ठिकाणी मराठा कुणबी एकच असल्याचा उल्लेख केलेला दिसतो तरीदेखील मराठा
 व कुणबी यांचा समावेश कुणबी या शब्दात होतो या दोघांमध्ये भेद दर्शवणे कठिण
 या दोन दोन्हीमध्ये ही परस्पर बेटी रोटी व्यवहार ही होतो दोघांचेही रूप रंग
 चालीरीती लग्नकार्य रीती रीवाज त्यामध्ये कुठल्याही फरक दिसून येत नाही बॉम्बे
 गॅजेट पुणे the term kunbi includes two main class kunbi and marathas
 between whom it is difficult to draw a line Maratha and kunbi eat
 together intermarry and do not differ in appearance religion and
 Customs. म्हणजे मराठा व कुणबी यांच्यातील लग्न विधी एकच असल्याचा व
 मराठा व कुणबी एकच असल्याचा कोर्टाचा निकाल शेती करणारा म्हणजे कुणबी
 प्राचीन कालखंड सिंधू संस्कृती शिवकाळ निजामशाही मोगल काळातही शेती
 करणारा समाज म्हणून मराठा समाजाकडे बघितले जाते गॅजेट ऑफ इंडिया एम
 एस वर्धा डिस्ट्रिक्ट kunbi are regular agricultural cast in district. गॅजेट
 ऑफ महाराष्ट्र शासन अमरावती डिस्ट्रिक्ट kunbi has come to be the ac-
 cepted type of all maratha cultivator सर्व मराठा शेतकरी कुणबी आहेत
 kunbi is worshipers of maru mahadev ganpati vithoba but specially
 of first name कुणबी मराठ्यांचे पूजेचे देव एकच आहेत गॅजेट ऑफ इंडिया
 महाराष्ट्र शासन वर्धा डिस्ट्रिक्ट kunbi are regular agriculture casts of
 district कुणबी ही नियमित शेती करणारी जमात आहे तसेच निजाम काळामध्ये

हे मोठ्या प्रमाणावर मराठा समाज हा कुणबी म्हणून ओळखला जात होता यामतः पर्यायाने बरेच पुरावे धाराशिव जिक्त्या तहसील मध्ये मिळालेले आहेत तसेच ब्रिटिश काळातले तुळजाभवानीचे पुजारी कदम भोपे हे मराठा असूनही त्यांना कुणबी चे सर्व लग्न आज देखील ते मिळवत आहेत उपरोक्त सर्व संदर्भात हे सिद्ध होते की शेती करणाऱ्या मराठा म्हणजेच कुणबी म्हणून महाराष्ट्रातील सर्व शेती करणाऱ्या मराठ्यांना कुणबी या जातीने ओळखले जाते वरील प्रमाणे विविध पुराव्याच्या आधारे महाराष्ट्रात मराठ्यांना सरसकट कुणबी संबोधून शासनाच्या माझा जातींना मिळणाऱ्या सर्व सोयी सवलती मराठ्यांना मिळव्यात अशी मागणी केली जात आहे मराठा समाजाच्या सामाजिक आणि आर्थिक परिस्थिती संदर्भामध्ये विविध विचारवंत संशोधकांची मते.

श्रीमंत कोकाटे यांच्या मते मराठा समाज कसा मागास आहे सांगण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे मराठा समाजाचा सामाजिक संबंध धनगर, माळी, कुणबी, लैका पाटील, वंजारी, इत्यादी शेतकरी जातीशी आहे त्यांचे राहणीमान कुलदैवत विवाह विधी अंत्यविधी भाषा उदरनिर्वाहाची साधने शैक्षणिक आर्थिक परिस्थिती घराची रचनाही शेतकरी परिवाराशी सांगणारी आहे किंबहुना आजचा मराठा कुणबी मुळामध्ये असल्यामुळे तो सामाजिक प्या मागासच आहे कोकाटे सर यांनी छत्रपती शिवाजी महाराजांपासून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर विठोजीराव जाधव तुकाराम महाराजांचे अनेक ऐतिहासिक दाखले देऊन मराठा समाजाला मागासलेपणाची साक्ष दिली आहे त्यांच्या मते मराठा समाजातील अनेक महापुरुषांना जाती व्यवस्थेचे चटके सहन करावे लागलेले आहेत शिवाजी महाराज शाहू महाराज भास्कररावजी जाधव हे मराठा समाजाचे महापुरुष होते या महापुरुषांना धर्मव्यवस्थेचे चटके सहण करावे लागले महापुरुषांची अवस्था तर सर्वसामान्य जनतेची काय अवस्था असेल अशा दिलेल्या ऐतिहासिक बाबीवरून मराठा समाजा उच्चवर्णीय किंवा पुढारलेला नसून सामाजिक प्या मागासलेला आहे सिद्ध होते तेव्हा या लिखाणावरून असे सांगता येते की आजच्या मराठा हा मूळ कुणबी आहेत आज देखील पश्चिम महाराष्ट्र खानदेश मराठवाडा विदर्भ येथील मराठा यांच्यात सहज विवाह होतात त्यांच्या चालीरीती राहणीमान भाषा मानसशास्त्रीय रचना एकसमान आहेत मराठा आणि कुणबी एकच आहेत मराठा हा मागासलेला आहे हे त्यांनी दिलेले अनेक ऐतिहासिक पुराव्यावरून स्पष्ट होते.

शुभांगी गवाले यांच्या मते आजवर घर व घराणेशाही प्रतिष्ठेच्या बुरख्यात अडकलेली आणि सुधारणावादी चळवळीपासून दूर राहिलेली मराठा स्त्री बहुसंख्येने आज रस्त्यावर उतरली आहे आणि समाजातील अन्यायाबाबत जाब विचारते आहे हे आशावादी चिड आहे महाराष्ट्रवादी मधील सुधारणावादी चळवळीच्या चार्याचा

वसलेली मराठा स्त्री आजतागायत कुठेही घरादाराची पत इधत
 आपले हक्क मागण्याचा तिला उंबर्याबाहेर पडून आपल्या वाट्याला
 कुचबना म्हणा चार भिंतीआड दमछाक याविषयी दाद मागण्याचा कुठलाच
 या जनआंदोलनामुळे तिला आज तो आवाज मिळालेला आहे की
 व शोषणाच्या विरोधात आता आवाज उठवेल असा प्रश्न
 व अन्याय व शोषणाच्या विरोधात आता आवाज उठवेल असा प्रश्न
 लिखाणा मधून मराठा तरुणीपुढे उभा केलेला आहे तसेच
 मराठा स्त्रिया अनेक प्रश्न आणि ग्रासलेल्या शिक्षण रोजगाराबरोबरच
 मराठा स्त्रिया अनेक प्रश्न आणि ग्रासलेल्या शिक्षण रोजगाराबरोबरच
 इतर अनेक समस्या तिची अडवणूक करताना दिसतात नेमका
 अस्वस्थ आक्रोश मराठा जन आंदोलनात आज मराठा तरुणाच्या
 आर्थिक पृथ्या मागासलेपणाचा प्रतिनिधी
 एकेक येते एकाअर्थी तो या आर्थिक पृथ्या मागासलेपणाचा प्रतिनिधी
 आंदोलनाची वाटचाल असलेले या तरुणीपैकी अनेक जणी
 आर्थिक अडचण सोसणार्या कुटुंबातील नातं सांगणारे आहेत.

पुरुषोत्तम खेडेकर यांच्या मते आजच्या स्पर्धेच्या व जागतिकीकरणाच्या युगात
 मराठा समाजाची अवस्था समाधानकारक नाही मराठा समाजाच्या आर्थिक क्षेत्र
 समाधानकारक नाही मराठा समाजाच्या आर्थिक क्षेत्र
 मराठा समाजात एक टक्का श्रीमंत 3: मध्यम उच्च माध्यम तर 96 टक्के
 गरीब ती गरीब श्रेणीत मोडतात हे असमतोल आहे समतोल समाजात 96 ते 58:
 समाज मध्य व उच्च मध्यम असावेत तर दर एक दोन टक्के समाज अतिश्रीमंत वा
 गरीब असावा इतर 96 टक्के मध्यम समाजाचा इतर समाजावर अंकुश राहतो त्यामुळे
 अति श्रीमंत सत्ताधिश माजत नाहीत तर अति गरीब बांधव मरत नाहीत मध्यम उच्च
 मध्यम आर्थिक गट निर्माण होण्यासाठी मराठा युवकांनी शेती करायची झाल्यास
 शेती करावी अन्यथा उद्योग व्यवसाय व्यापार सेवा क्षेत्र यातून समाजात
 आणवा याशिवाय भविष्यात युवक युवतीने जगभरातील अनेक क्षेत्रत
 नाव कोरावे मराठा दबदबा निर्माण करावा आजचे शिवाजी संभाजी व्हावे तर
 मराठा समाजाची ओळख निर्माण होईल एकंदरीत समाजातील ही आर्थिक दरी कमी
 करावयाची असेल तर पारंपारिक शेती व्यवसाय सोडून सर्व क्षेत्रत आपण उतरणे
 आहे तसेच पुढे खेडेकर साहेब म्हणतात मी बालपणापासून शहरातील
 एससी पॅटर्नच्या बोर्डिंग स्कूलमध्ये शिकलो गावाचा संबंध आला नाही आजची
 आय. एस. ए. मुले त्यांना गाव खेडेवाडी वस्ती तांडा तसेच एससी एसटी ओबीसी
 गावाची माहिती नाही असे अधिकारी गावाचा विकास कोणता करणार पोपटपंची मध्ये
 मराठा तरुण व्यवहारात बाद होतात सामाजिक जीवनात सामाजिक
 लागतात तिथे पैसा व विज्ञान तंत्रज्ञान दुय्यम ठरतात मराठा तरुणांनी आता
 उघडून शहाणे झाले पाहिजे हत्ती होऊन झाडे मोडत बसण्यापेक्षा मुंगी

होऊन साखर खाने व्यवहारिक असते त्यासाठी मनातील लाज काज पंचकुळी 96 कुळी देशमुखकी सरकारकी पाटीलकी विसरणे गरजेचे आहे नोकरी मागणारे होण्यापेक्षा नोकरी देणारे व्हा उपरोक्त लिखाणाद्वारे अँड. खेडेकर साहेबांनी प्रांजल भूमिका ही आहे की आज मराठा समाज आणि मराठा समाजाचे तरुण दिशाहीन स्वरूपात गरीबीच जीवन जगत आहेत यातून हा समाज बाहेर पडला पाहिजे म्हणून आज मराठा तरुणाने सदैव जागृत असणे गरजेचे आहे.

सुखदेव थोरात महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांची जीवघेणे दुरवस्था प्रत्येकाला माहित आहे लागोपाठ तोट्यात राहणारी शेती ही शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येस कारणीभूत आहे सरकारचे व समाजाचे लक्ष हृदयद्रावक घटनांकडे जाते आत्महत्यांची दखल घेतली जाणे आवश्यक आहे परंतु कमी उत्पन्नामुळे जी उपासमार कुपोषण व मुलांची शिक्षणातून गळती तसे इतर दुष्परिणाम शेतीवर अवलंबून असणाऱ्या कुटुंब चालवताना समस्या असते त्याकडे मात्र सरकारचे पुरेसे लक्ष जात नाही हा दुष्परिणाम महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांनी नेटाने आणि असाहयपणे सहन करित असतो यामध्ये महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागात राहणारा मराठा मोठ्या प्रमाणात आढळतो संपूर्ण महाराष्ट्रात आणि विशेषतः फार मोठ्या कोरडवाहू व डोंगराळ असलेल्या भागात शेती उत्पन्नावरील वारंवार होणारे चढउतार योग्य कशी धोरणाचा अभाव तसेच ते असलेल्या उपायोजना राबवण्याची सरकारची असमर्थ आहे सारे शेतकऱ्यांच्या गरीबीला कारणे उठवतात यामध्ये ग्रामीण भागात शेती करणारा मोठा समुदाय हा मराठा समाजातील आहे हे वास्तविकता नाकारता येत नाही म्हणून प्राध्यापक सुखदेव थोरात यांनी आपल्या लिखाणात शेतकऱ्यांची विभागणी करत असताना उच्च जातीमध्ये 46: शेती करणाऱ्याचे प्रमाण दर्शविलेले आहे तेथे जातीमध्ये बहुतांश मराठा समाज असे संबंध घेतला तर आकडेवारीवरून मराठा समाजातील शेतकरी वर्गाची आर्थिक परिस्थिती ही खूप खालावलेली आहे हे लक्षात येते.

आ. ह. साळुंखे यांच्या मते मराठा हा समाज प्रामुख्याने शेती व्यवसायाशी निगडित असल्यामुळे शेतकरी व त्यांचे प्रश्न यांचा जवळचा संबंध आहे गेली अनेक वर्षे मराठा समाजाच्या काही मागण्या आहेत ते मात्र मराठा समाज सरजामदार सत्ताधारी जमीनदार वगैरे आहेत अशी भावना समाजामध्ये रुजली आहे काही कुटुंबांच्या हातात सत्ता एकवटलेल्या हे खरे आहे तथापि त्यांच्या मध्ये संपूर्ण समाजाचे पाहणे अत्यंत चुकीचे आहे. मराठा समाजामध्ये अनेक सार आहेत बहुसंख्य लोक हलाखीचे जीवन जगत असून त्यांची मोठ्या प्रमाणावर दारिद्र्य जीवन जगत आहेत वर्षानुवर्षी अशा अनेक प्रश्नांची खदखद मराठा समाजामध्ये आहे आपले प्रश्न कोणी मांडत नाही त्यांच्याकडे कोणी लक्ष देत नाही अशी या

समाजातील बहुसंख्य लोकांची भावना बनली आहे आपल्या मागण्या आपणच एकजूटीने समाजापुढे आणि शासनाकडे ठेवल्या पाहिजेत असा निर्णय हा समाजाने घेतला आहे याला काही तात्कालीन घटनांची निमित्त संपूर्ण राज्यभर मोर्चे निघालेले आहेत आणि मराठा आरक्षणाची मागणी मोठ्या रेंठाने पुढे चालू आहे हे त्यांचे एक कारण होऊ शकते एकंदरीत मराठा समाजामध्ये बोलताना भाऊबंदकी संदर्भाचा विचार घ्यावा लागेल समाजातील बहुसंख्य व्यक्ती शेतीच्या व्यवसायात आहेत शेतीचे असंख्य प्रश्न आहेत आणि काळ जसा पुढे सरकल तसे काही प्रश्न वाढत आहेत व तीव्र होत आहेत काही पिढ्यापूर्वी ज्यांच्याकडे 30-40 एकर जमिनी असेल आता त्या पिढ्याकडे जमिनीची वाटणी होत होती चार पाच दोन तीन वा प्रसंगी एक दीड एकर जमीन उरलेली आहे जेव्हा जमिनीचे क्षेत्र जास्त होते तेव्हाही आणि आताही क्षेत्र कमी झाल्यावर एक अनिष्ट गोष्ट जणू काही वारसा हक्कांना आपल्याला मिळालेले दिसत आहे आणि ती म्हणजे आपल्यातील भाऊबंदकिं वा अगदी बांधावरून भांडण ते भांडण कोणत्याही टोकाला नेणं शिवीगाळापासून ते रक्तपातापर्यंत वाढवणे पिढ्याने पिढ्या घडत आलेल्या कोर्टकचेऱ्या होतात आर्थिक हानि होती मनस्ताप होतो आरोग्य गमावलं जातं स्वास्थ्य गमावल्यामुळे व्यसनाधीनता वाढते केवळ स्वतःच स्वास्थ्य गमावलं जात नाही तर त्यांच्याशी संघर्ष होतो त्याचेही स्वास्थ्य नष्ट केले जातात अत्यंत किरकोळ गोष्टींवरून देखील वैर निर्माण होत सुडभावना प्रचलित होते वाट्याला हिताचे आणि आनंदाचे काहीच येत नाही असंतोष असमाधान आणि नुकसान अशा गोष्टींच पदरात पडतात म्हणून मराठा समाजांना आज बदलत्या काळानुसार एकमेकांशी सहकार्याने वागणे आवश्यक आहे हे सर्वांच्या हिताच्या अशा अनेक वडीलकीचे सल्ले समाजाला दिले जातात मराठा समाजाच्या आरक्षणाचा प्रश्न बघितला तर मराठा मूक मोर्चात मराठा समाजाच्या आरक्षणाची मागणी ही एक बाब लक्षात घेतली की समाज घटकांनी मराठा आणि आरक्षण देऊ नये अशी धारणा नाही मराठा समाजात देखील मुठभर प्रस्थापित वळता 95 प्रतिशत समाज अत्यकृष्टी अत्यंत हलाकीत जीवन जगत आहे विशेषता मराठा समाजातील कोरडवाहू शेतकरी पूर्ण उद्ध्वस झाला आहे खुल्या प्रवर्गाचा शिक्का त्याच्या कपाळावर कायम मारल्यामुळे तो शासनाच्या सर्व सोयी सवलती व लाभांपासून संपूर्णता वंचित आहे अस्मानी व सुलतानी यांच्या दोन्ही संकट असतो भरडला जातो आहे यावर आता सर्वांचे एकमत होण्याची नीतात आवश्यकता आहे कारण मराठा समाजाला आर्थिक दृष्ट्या पुढे आणायचे असेल तर त्याच्या कृषी व्यवस्थेकडे दुर्लक्ष करून सांगणार नाही आणि हे सर्व समाजासह शासनांचे एक सर्वात मोठी जबाबदारी होती. मी मराठा जातीत का

जन्मलो मी काय पाप केलं होतं का? मला आता मराठा असण्याचा पुढीच अभिमान वाटत नाही अशी विधाने सुशिक्षित युवक वर्गातून येत असतील तर ते सापेक्ष वचन बाब आहे याचे देखील अवधान असले पाहिजे महाराष्ट्रातून लोकसंख्येने 35 प्रतिशत असलेला समाज व त्यातील 30 प्रतिशत समाज मागील तीन दशकापासून मागासला जात असेल उपेक्षित वंचित राहत असेल तर या सापेक्ष वचन बाबींचा उद्रेक आहे वास्तविकता नाकारता येत नाही जेव्हा जेव्हा या संदर्भात आयोग नेमण्यात आले तेव्हा तेव्हा सर्व आयोगाने आर्थिक निकषावर आधारित समाज घटकांना आरक्षण देण्यात यावे असे शासनाकडे शिफारशी केल्या आहेत तेव्हा केवळ सामाजिकच हक्कात यावेत अशा शासनाच्या शिफारशी केलेल्या नाहीत केवळ मागास नाहीत हाच निकस आता मराठा समाजाला लागू पडत नाही कारण तो समाज आर्थिक दृष्ट्या विपण अवस्थेत आहे तो नक्कीच मागास प्रवर्गात मिळतो अशी एक सरळ सोपी परिभाषा यांच्या निमित्ताने होते आहे मराठा क्रांती मोर्चाच्या निमित्ताने मराठा समाजातील अस्वस्थता व वास्तवता काय समाजापुढे प्रचंड प्रमाणामध्ये योग्य पद्धतीने मांडण्याचा प्रयत्न केला केलेला आहे मराठा समाजाची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आज फारशी वाटचाल तर बघितली तर राजकीय पातळीवर सामाजिक पातळीवर त्यांचा बदल योग्य होत गेले समाचार घेतलेला आहे राज्यातील काही शंभरसव्यांशे मराठा घराण्याकडे सत्ता संपत्ती प्रतिष्ठा एकवटलेली आहे पण बहुसंख्य मराठा समाज अशिक्षित बेरोजगार नोकरी शिक्षणापासून वंचित आहे कुडाच्या मातीच्या घरात राहणारा हा समाज दारिद्र्यात खितपत आहे मराठा म्हणून त्याला मोठेपणा वाटलं तरी जीवनमान दलिता पेक्षा वेगळे नाही त्याला गावात काय तर जातीतही पत नसते त्यांच्याकडे शेती आहे आणि संपन्न असाही वर्ग थोड्या परंतु या उलट अडीच तीन एकरांच्या अल्पभूधारक कोरडवाहू शेतकऱ्यांची संख्या प्रचंड मोठी आहे सातबारे तोडून त्यांच्या जमिनीचा आकार अधिकाधिक संकुचित होत चालेल आहे शिवाय जागतिकीकरणाच्या विवेचन तो भरडत चालेल शेतीमालाला भाव नाही व्यसनाधीनता कर्जबाजारीपणा मराठा समाजात खोट्या प्रतिष्ठापाई कर्ज काढून लग्न करतो प्रसंगी आहे ते जमीन विकून मोठ्या डामडोल करणे हे समाजाचे एक मोठी समस्या हा खोटा मोठेपणा अजूनही तसाच आहे मग कर्जाच्या तगात्याने तो आत्महत्या करतो यामध्ये भूमिहीन शेतमजूर आपलं जीवन कसंबसे जगतो गावात पत आणि शिवारात शेत नसते की आत्महत्या करनार नाही तर काय करणार कधी ओला दुष्काळ तर कधी कोरडा दुष्काळ आवर्षण आणि पुरजन्य परिस्थितीने सर्व पीक वाहून जाते परंतु आज राज्यात आत्महत्या करणाऱ्या शेतकऱ्यांमध्ये मराठा शेतकऱ्यांचे प्रमाण सर्वाधिक आहे बेताच्या आर्थिक स्थितीमुळे

जीवन परवडत नाही आणि शिक्षण घेऊनही तरी नोकऱ्यांच्या स्पर्धा करण्याची
 तत्काल त्यांच्यामध्ये नसल्याने बेकारीचे प्रमाण हे मोठे आहे म्हणून शिक्षण आणि
 नोकऱ्यांमध्ये राखीव जागा मिळत अशा प्रकारचा व्यक्तीवर मराठा तरुण करत
 असतात या असंतोषाचे प्रगती करणे म्हणजे मोठ्या प्रमाणावर होत असलेले
 महाराष्ट्रातील मराठा आरक्षणाची मागणी आहे मराठा हात मागणी करणार हा
 गरीब आहे आणि एकदम तो बहुजन मराठा अशा गरीब कुटुंबातील आहे आणि
 तो आरक्षणासाठी जगण्यासाठी काही करण्यास तयार असतो अगदी मरायलाही तो
 तयार आहे म्हणूनच तो मराठा समाजाच्या वागण्यातील संस्कृती पासूनही फार
 मोठा या ठिकाणी संशोधनात एक निष्कर्ष निघतो की तो संपत्तीच्या पाठीमागे न
 थावता खोट्या प्रतिष्ठेमध्ये जगणारा एक वर्ग म्हणून आहे समाजातील सर्व
 अलुतेदार बलुतेदार यांना सर्वांना मदत करणे त्याचबरोबर त्यांच्यासाठी आपल्या जे
 आहे त्यांच्यामध्ये मागेपुढे न विचार करता तो खर्च करणे आणि खोट्या प्रतिष्ठापाई
 मोठे मोठे समारंभाचे वाढदिवसाचे लग्न यांचं आयोजन करणे आणि कुठलंही
 आर्थिक तारतम्य यांचा विचार न करता भविष्याचे चिंता न करता आहे ते जसं
 पीकल तसं विकणारा एक समाज आहे पण त्यांनी अशा प्रतिष्ठा अशा आर्थिक
 विवंचनेतून तो पूर्ण रसा तळाला गेलेला आहे आज महाराष्ट्रामध्ये खऱ्या अर्थाने
 आरक्षणाची ही लढाई अण्णासाहेब पाटील यांचे नेतृत्वाने सुरू झालेली असली तरी
 आज मोठ्या प्रमाणावर तरुणाने व्यवस्थेमध्ये आरक्षण मागणी सुरू केलेला आहे
 यामध्ये अण्णासाहेब पाटील यांनीही तत्कालीन परिस्थितीमध्ये आरक्षण न मिळाल्यामुळे
 स्वतःची गोळी झाडून बलिदान दिलेली आहे तरीदेखील आज जवळजवळ 44
 तरुणाने आरक्षणासंदर्भामध्ये आज आपला जीव गमावलेला आहे 2009-10 पासून
 मराठाआरक्षण मागण्याची तीव्रता ही वाढतच चाललेली आहे याच्या पाठीमागचे
 मुख्य कारण म्हणजे ने मराठा समाजामध्ये बेरोजगारी आणि आर्थिक दृष्ट्या
 विवंचना व त्याचे प्रमुख कारण होऊ शकते कोपर्डीच्या घटनेनंतर मोठ्या प्रमाणा
 मोठ्या प्रमाणावर सकल मराठा मूक मोर्चा आयोजन केल्या गेलेला होता या मूक
 मोर्चा मध्ये कोणीही श्रीमंत राजकारणी नव्हता तर झोपडीमधील उपेक्षित शिक्षणापासून
 वंचित असलेले खऱ्या अर्थाने अल्पभूधारक शेतकरी असा वर्ग मोठ्या प्रमाणांमध्ये
 या मोर्चामध्ये सामील झाला होता कधी न बाहेर पडणारे मराठा समाजातील स्त्री ही
 आपल्या भविष्यासाठी या मोर्चामध्ये सहकुटुंब सहपरिवार असं सामील झाले
 कुटुंबा प्रकारची ही सार्वजनिक संपत्तीचे नासधुस न करता लाखोंचे मोर्चे जगाला
 शांतता व आपल्या सामंजस्याचे दाखले देत होते यामध्ये त्यांचे एकच मागणं होतं
 की आम्हाला आमचा सामाजिक हक्क मिळाला पाहिजे आणि कुठेतरीही आरक्षणाच्या

माध्यमातून वाटायला आलेलं दुःख आणि आपलं पोरग्या कुठेतरी शिक्षण क्षेत्रमध्ये नोकरीला लागेल या आश्वासना प्रति जागरूकता या लोकांनी दाखवून घेतल्या प्रमाणावर व्यवस्थेमध्ये मराठा आरक्षणाची मागणी रेटून धरली आहे यापुढे आणखी एक ठिणगी म्हणजे जालना आंतर सराटी येथील श्री मनोज जरांगे यांच्या नेतृत्वाखालील आमरण उपोषण या उपोषणांसाठी देखील शासनाला घ्यावे लागलेली आहे जवळजवळ जालन्या जिल्ह्यातील तेरा गावांनी संपूर्ण कुटुंबासह आंतर सराटी या ठिकाणी आमरण उपोषण व ठिय्या आंदोलन सुरू केलेले होते तसेच 123 गावांनी यास पाठींबा दर्शविला होता दरम्यानच्या काळामध्ये या आंदोलनावर लाठी चार्ज शासन स्तरावरून करण्यात आलेला आहे त्याचे एवढे प्रचंड पडसाद राज्यभर उमटले की अजून पुन्हा मराठा समाजा आरक्षणासाठी पेटून उठलेला आहे आंतर सराटी मनोजजरांगे पाटील या आंदोलनाचे मुख्य उपोषण शासन स्तरावरून मोडीत काढण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे पण या लाठी हल्ल्याचे पडसाद संपूर्ण राज्यभर पसरले जोपर्यंत मराठ्यांना आरक्षण मिळणार नाही तोपर्यंत मी उपोषण सोडणार नाही या ठाम भूमिकेवर आंतरसराटी येथील युवक मनोज जरांगे आहेत यांच्या विचारातून प्रेरित होऊन महाराष्ट्रभर आणि विशेषता मराठवाड्यामध्ये गावोगाव रस्त्या रस्त्यावर समाज उतरून संबंधित घटनेचा निषेध करत होता याच परिस्थितीच्या पार्श्वभूमीवर आज गावोगाव साखळी उपोषणाचा आयोजन करण्यात आलेले आहे विशेषता मराठवाड्यातील गावागावांमधून स्त्रिया मुली मुले तरुण या साखळी उपोषणासाठी आपला वेळ देत आहेत दरम्यान सरकारने मराठा आरक्षण संदर्भामध्ये मराठा समाज मागास असल्याचे प्रमाणपत्र देण्याचं आश्वासन दिलेले आहे तरी तरीपण मराठा समाजाच्या मागण्या ह्या महाराष्ट्रातील पूर्ण सरसकट समाजाला कुणबी असल्याचे प्रमाणपत्र द्या ही मागणी सरकार समोर ठेवण्यात आलेली आहे मुख्य अशा पाच मागण्या या आंदोलनाच्या दृष्टिकोनातून सरकार समोर ठेवण्यात आलेले आहेत 1) महाराष्ट्रातील मराठ्यांना सरसकट कुणबी प्रमाणपत्र द्यावे 2) महाराष्ट्र आरक्षणा दरम्यान जेवढे तरुणावर गुन्हे दाखल झाले आहेत तेवढे सगळे गुन्हे मागे घेतले जावेत 3) लाठी हल्ल्यांच्या दरम्यान जे अधिकारी दोषी आहेत त्यांचे निलंबन करा 4) उपोषण सोडवण्यासाठी मुख्यमंत्री दोन्ही उपमुख्यमंत्री आणि मंत्रिमंडळ तसेच छत्रपती उदयनराजे भोसले छत्रपती संभाजीराजे भोसले हे आले पाहिजेत 5) मुख्यमंत्री उपमुख्यमंत्री म्हणजे सरकार हे सगळं आम्हाला लेखी हवं वेळेची मर्यादा घालून दिलेली आहे एक महिन्याची त्या वेळेचे पालन करावे दरम्यान सरकारने ह्या मागण्या मान्य केल्यामुळे मनोज जरांगे पाटील यांनी आपले आमरण उपोषण सोडले आहे पण राज्यामध्ये बरेच ठिकाणी अजूनही साखळी

लक्षणेण पायीवारी दिंड्या चालू आहेत मराठा आरक्षणाचा वाढता दबाव पाहता हा मुद्दा राज्य सरकारने टास्क फोर्स वर घेतलेला आहे दरम्यान एक महिन्याने सरकार काय निर्णय देईल याकडे महाराष्ट्रातील मराठा समाज लक्ष देऊन आहे.

निष्कर्ष : महाराष्ट्रातील मराठा आरक्षण मागणी आणि वास्तविकता या शोध प्रबंधाद्वारे मराठा समाजातील विशेषता मराठवाड्यातील मराठा समाजाची अवस्था दृश्यनीय आहे मराठा आरक्षण संदर्भामध्ये बऱ्याच वेळा मराठा समाजातील कारखानदार संस्थाचालक तसेच राजकारणामध्ये आमदार खासदार मंत्री आत्तापर्यंत झालेले मुख्यमंत्री त्यांच्या सर्व काही लोक सत्तेमध्ये असताना यांना आरक्षण कशासाठी हवे आहे हा एक मोठ्या प्रमाणावर गैरसमज गैर मराठ्यांमध्ये निर्माण झालेला आहे पण वास्तविक पाहता मराठ्यांचे दोन गट पडतात एक प्रस्थापित मराठा जो कारखानदार संस्थाचालक आणि राजकारण या गटात मोडतो यामध्ये काही टक्के लोकांकडे प्रचंड संपत्ती आहे तर दुसरीकडे विस्थापित मराठा जो खऱ्या अर्थाने ग्रामीण भागामध्ये भूमिहीन अल्पभूधारक किंवा कोरडवाहू शेती करणारा शेत मजूर आहे एकीकडे मराठा श्रीमंत म्हणून आरक्षणापासून वंचित आहे तर दुसरीकडे हा ग्रामीण भागातला मेटाकुटीला आलेला मराठा मात्र आपल्या न्याय हक्कासाठी आपले सर्वस्व पणाला लावताना दिसून येतो आणि सहाजिकच शिक्षणामध्ये सोयी सुविधा शिक्षणामध्ये सवलती तसेच आर्थिक विवंचना या दुष्टचक्रामध्ये सापडलेला हा शेतकरी कामगार कष्टकरी मराठा मोठ्या प्रमाणावर आरक्षणाची मागणी करताना दिसत आहे मा.म. देशमुख यांच्या मते श्रीमंत मराठ्यांचे बाबतीत उदाहरण देतात एखादे हिरे जडी मोती याने भरलेले भांडे आहे जो वरच्या बाजूला एक थर फक्त हिरे मोती यांनी भरलेले आहे आणि खाली मात्र पूर्ण माती रेंती मुरूम खडे भरलेले आहेत सांगायचा उद्देश काही टक्के लोक समाजातील श्रीमंत कारखानदार संस्थाचालक आहेत तर 90 प्रतिशत समाज हा मागास वर्गीय आहे आणि आज जो मराठा आरक्षणाच्या संदर्भामध्ये महाराष्ट्रात उद्रेक दिसून येतो तो या मराठ्यांचा आहे हे सत्य स्वीकारावे लागेल.

संदर्भ

1. खेडेकर पुरुषोत्तम-मराठा आरक्षण-जिजाई प्रकाशन पुणे.
2. मराठा आरक्षणाचे क्रूर राजकारण श्रीमंत शिवाजी कोकाटे
3. शाहू महाराजांचे आरक्षण धोरण व समाज स्थिती-प्रा. सुरेश चौधईवाले
4. मराठा समाजाची आर्थिक स्थिती-डॉ. राधाकिशन हांगे डॉ. विकास सुकाळे
5. कुणबी मराठा दशा आणि दिशा प्रा.मा.म. देशमुख, दै लोकसत्ता, दै महाराष्ट्र टाईम्स, लोकराज्य मासिक.